

MADEN İŞLERİNDE "RİSK" VE "GELİR" HADDİ

ÖmerH. BARUTOĞLU

• Yurdumuzda yerli sermaye nedense "Maden İşi" nden kaçınır. Bugün bir kaç maden işletmesine bakıp özel teşebbüsün büyük yatırımlara girerek maden işlettiği kanısına varmamalıdır. Konu önemine uygun dikkatle incelendiğinde Özel Teşebbüs elindeki madenlerin, gelir sağlandıkça, azar azar yatırılan sermaye ile gelişmiş oldukları görülür. Bizde özel teşebbüsün yürüttüğü maden işletmelerinden hiç biri önceden bir mütehasısa yaptırılan bir etüd sonunda - işin çapı belirtilerek - maden yatağının değerine uygun sermaye yatırımı ile düzenlenip kurulmamıştır. Kaldı ki memleketimizde bu gibi işlere girişenler çoğunlukla, az para ile büyük kazanç sağlama hırısında olan, ufak ya da orta çapta sermaye sahipleridir; bunlar konuyu incelemeyen, ne kaybettiklerini düşünmeden işe başlarlar. Son zamanlarda bir iki yerli Bankamızın maden işine yatırdığı paradan umduğu geliri sağlayamaması, hatta yatırdığı ana sermayeyi kurtaramaması "Maden Kredisi" ni büsbütün dondurmuştur.

Bankalarımızın umdukları büyük kazanç sağlayamamaları, üste, yatırdıkları sermayelerini kurtaramamaları maden işlerinin "BATAK" oluşundan mıdır? Konuyu bu yönden almak, bu düşünceye saplanıp korkmak ve maden işine para yatırımından çekinmek hiç de doğru değildir. Umulan kâra kavuşulamaması ile açılan kredinin geri alınamamasının kabahati - bize kalırsa - tamamen işi gözü kapalı yürütmek isteyenlerindir. Maden işleri sanıldığı gibi kazancı ile kaybı şansa bağlı, ticaret kurallarına aykırı bir iş konusu değildir. Madencinin bankadan alacağı kredi karşılığı olarak ortaya koyduğu cevherleşme yatağı ile ocak harmanlarına yığıldığı cevher stoklarını bir mütehasısa gösterip danışmağı, bu karşılıkların açılan kredi ile orantılı olup olmadığını yerinde, zamanında kontrol ettirmeğı banka sorumluları düşünmezse, kredinin batmasından doğan kabahati madenciye yüklemek haksızlıktır. Madenci işe inanmış, varını yoğunu koyup girmiş, sermayesini kaybedince, bunun suçunu sermaye yetersizliğine yüklemiştir. Kredi isterken samimidir, karşısındakini "büyük kâr" a

kolayca inandırır. "Madenci" dünyanın her yerinde "İyimser" tiptir. Esasen bu tip olmayan madenci müteşebbis değildir, işin başında başarısızlığa uğramağa mahkûmdur. Bu itibarla madenciye kredi açmağı düşünen banka ya da büyük sermayedar parayı madencinin sözüne kapılarak değil işi bir mütehasısa inceleyerek onun vereceğı rapora göre düzenlemelidir.

Bir maden işi kolay bir inceleme konusu değildir; maden yatağı yaygındır, ilk bakışta büyük yatak olduğu ya da ilk tetkikte ufak, değersiz bir cevherleşme ile karşılaşıldığı anlaşılırsa konu sadeliğı nisbetinde basittir, kolayca karara varılıp tavsiyede bulunulur. Yatakta bu ikisi arası durum varsa incelemeyi yapan mühendisin işi zorlaşır, karar da yapılacak aramaların sonuna kalır. Sermaye sahibi hiç bir zaman sabırlı değildir, sonucu acele ve kesin ister; incelemeyi yapanın temkinli olması şarttır. Mütehasısin fazla "iyimser" ya da "kötümser" olması maden işinin geleceğini tehlikeye sokar.

Maden yataklarında, aramalar ilerlemiş, işletmeye ait doneler ortaya konulmuş olsa da, cevher rezervlerine ait rakamlar daima itibaridir, işletme geliştikçe rezerv tahminlerine ait sonuçlar derece derece kat'ilesir.

Yukarıdan beri anlatmaya çalıştığımız, üzerinde durduğumuz nokta şudur; maden işi "oluorta" girişilecek, kolay kazanç sağlanacak bir konu değildir. Kazancı büyüktür fakat kaybı da onlardan az değildir. Burada "Kayıptan sakınma" ile "Kazanç - Gelir" hadlerini, geçmişteki tecrübelerimize dayanarak belirtmeğe çalışacağız. Yazımızı dikkatle okuyan sermaye sahipleri "Maden işinin sanıldığı gibi BATAK" iş olmadığını, bunun herhangi bir ticaret işinden farksız normal yatırım alanı olduğunu anlayacak ve bize hak vereceklerdir. Yeterki yatırım yapmadan önce konuyu işten alayan bir mütehasısa inceletmeğı akıl etsinler. Krediyi alan madenci kötü niyetli değil, maden yatağında da umulan evsaf ve miktarda cevher varsa yatırılan sermayenin er geç faizi ile birlikte, kurtarılacağını söylemek "iyimserlik" sayılmamalıdır.

Arada sunuda belirtelim ki etüd için çapma uygun ilgi ve titizlikle yapılmamışsa yatırılacak sermaye emniyeti yeter derecede sağlanmamış demektir. Nadir de olsa bazı hallerde büyük para harcamak suretiyle yapılan etüdlere güvenilerek "mükemmel maden işi" diye ele alman yatağın işletmesine girişildikte, işletme hazırlığı mahiyetindeki, tamamlayıcı çalışmalar mevzuun berbad-batak iş olduğunu ortaya çıkarır. Bu durumda, harcanan para miktarını düşünmeksizin, işi derhal durdurılmaktan başka çıkar yol yoktur.

33 yıllık meslek hayatımda benzeri bir olay için yurdumuz madencilğinde gösterebileceğim en iyi örnek Muğla Vilâyetinin Göcek yakınındaki Akseki **manganez** yatağı ile **İstanbul-Âğaçlı** linyit teşekkülü işleridir. Büyük emek ve para harcanarak etüd ve aramaları yapılan, etüdlere dayanılarak ele alınıp işletilmesine girişilmek üzere milyonlarca lira döküldükten sonra yüzüstü bırakılveren bu iki hadise bize çalışmaları aceleye gelen, gereği gibi dikkat ve itina ile hazırlanmayan etüdlerin çok defa böyle aykırı sonuçlar verebileceğini göstermiştir. Etüdü idare edenin geçmişteki bilgi ve tecrübesi ile konuyu incelerken işi "dört başı mamur" deyimine uygun başarıp ortaya koyabilmesinin de "NETİCE" ye etkisi büyüktür.

Risk-Gelir haddini işletmecilik yönünden ele almadan şunu da açıklıyalım ki sermaye yatırımdan önce yaptırılacak maden etüdü betahsis ilmi ya da teknik değildir. Bir yandan da Ekonomi Bakanlığı Maden Dairesi Reisliğinden işin hukukî durumu (Hakkı tekaddüm, ruhsatname, işletme ruhsatı ya da imtiyazın kime ait olduğu, haciz varsa miktar ve sebebi) incelenerek açıkça ortaya konulmalıdır. Bütün bunlar tetkik

edildikten sonra **Maden sahası**, usulüne uyularak, **feragen devir alınmak kaydıyle tavsiye olunan işe girişilmelidir**; ancak bu suretle yatırılan sermayenin emniyet ve selâmeti sağlanmış ve maden işi "BATAK" olmaktan korunmuş olur inancındayız.

Bir etüd ve işletme adımı gözü ile maden işindeki "risk ve gelir haddi" ni şimdi gözden geçirelim.

Maden işlerinde Risque'in büyümesi ya da aşarî hadde düşmesinde yatak coğrafi durumu, teşekkül tipi, büyüklüğü, cevherleşme tekevvün özelliği gibi faktörlerin etkisi umulduğundan büyüktür. Bir maden yatağı sadece **MOSTRÂlar** takip veya bu mostra-

larda önemsiz bir iki **YARMA** açılmak suretiyle yapılan arama sonuçlarına dayanılarak tertiplenmiş "**İlk etüd**" durumundaki raporla ele almır, geniş çapta çalışmalara girişilirse işe yatırılacak "**Sermaye emniyeti**" sağlanmamış binnetice bu teşebbüs'de daha çok talihe güvenilmiş ve büyük "**Risque**" lere katlanılacak demektir. Bu durumda başta krom ve manganez olmak üzere kurşun, antimon, cıva gibi teşekkülü bakımından hususiyet gösteren yataklarda hayli sürprizli neticelerle karşılaşılabilir.

Çoğunlukla jeolojik yapısı sakin, yataklar düzenli (kömür, demir, kaya tuzu ve benzeri yataklar gibi) rusubi teşekküller - sathî bir etüdle ele alınsalar da - **risk haddi**, evvelkiyle kıyaslanamayacak kadar, **azdır**.

Bize kalırsa, sermaye emniyet - selâmeti bakımından, hangi cevherleşme teşekkülü ve yatak tipi olursa olsun ciddî bir madencilik işine girişmeden önce - yatırılması düşünülen sermaye tutarının % 10 unu aşmamak kaydıyle sahanın hususî mahiyette mufassal jeolojik durumu, sahrelerin petrografik, cevherin mineralojik etüdlere ile birlikte cevherleşmenin yaygınlığına, derinliğine devamlılığını ortaya koyacak madencilik aramalarının ve bu neticelere dayanılarak hazırlanacak detay jeolojik plân ve kesitlerin, vasatî tenor etüdlerinin yapılması lâzımdır.

Etüdü istenen yatak bölgesi jeolojik yapısının elverişli durumuna ilâveten yakın civarda işletilen ocakların bulunuşu, incelemeyi yapacak mütehassıs mühendisin karara varmasını kolaylaştırır. Mühendis komşu işletmedeki fiilî donelere dayanarak yatakların tipine, yerinde - tuvenan ve satılık cevher evsafına, cevher zenginleştirildikten sonra piyasaya sürülecek cinsten ise, metal randımanına - tahmini de olsa - işletme zayıtı ile istihsâl randımanlarına, umumî maliyetten kâr haddine kadar ana unsurlara nüfuz edebilir.

Bu kadar, dikkatli bir çalışma sonunda ortaya konulacak maden işindeki "Risque" nisbeti herhangi bir endüstri hatta uluorta bir ticaret işindekinden daha azdır. İnceleme sırasında raporu hazırlayanın geçmişteki ve o günün dış piyasa satış durumunu gözden geçirmesi gerekir.

Tatbikatta maden işine **yatırılacak sermayenin emniyeti** bakımından riayet edilmesini zarurî telâkki ettiğimiz **ANA PRENSİPLER:**

1 — Bir maden işine, teşekkülün cevherleşme evsafı ile rezervi, çıkarılacak cevherin piyasa durumu ile iktisadi geleceği iyice etüd edilip yatağın işletmeğe elverişliliği hakkında doğru karara varılmadıkça kat'iyen sermaye yatırılmamalıdır.

2 — Maden işletmesinin her bakımdan sermaye yatırımını haklı gösterecek durumda bulunması halinde sermaye haddi, yatağın vüs'ati, ocak iç ve dışında yapılacak imalât bütün bu işlerle ilgili olarak kurulacak teknik ve sosyal tesislerle orantılı olmalıdır.

3 — Bir maden yatağı madencilik aramaları ile yttir derecede geliştirilmedikçe, normal bir işletme kurulabileceği etki ve inancını yaratmadıkça ele alınmamalıdır.

4 — Amenajmanı tamamlanmış bir maden yatağı piyasa durumu, malî iktisadî imkânlarla mahallî teknik icapların elverişliliği nisbetinde azamî sür'atle işletilmelidir.

5 — Maden * işletmelerinde etüd safhası madencilik aramalarına, aramalar istihsal hazırlıkrarma bunlar da istihsâl ameliyatına tekaddüm edecek şekilde ve kademeli olarak yürütülmelidir; bu suretle elde daima bir yıl ya da bir kaç aylık istihracı karşılıyacak çapta hazırlanmış cevher bulundurulmuş olur.

6 — Kurulu düzen çalışan maden ocağında herhangi bir yeniliğin istilzam ettirdiği değişikliklerin - işletme için faydalı olacağına bittecrübe kanaat getirilmedikçe - tatbikatına girişilmemelidir.

7 — Tuvenan mala, basit bir tavuklama ile, ekser ahvalde demir, kromit, maden kömürleri ve kısmen de manganezde olduğu gibi, piyasada alıcı bulunabiliyorsa malî külfeti istilzam ettiren zenginleştirme tesisleri kurmağa lüzum yoktur. Bir zenginleştirme ameliyesine tabi kılınmadıkça piyasaya sürülemiyen mallar ayrı bir harmanda biriktirilir. Buna zamimeten yatakta mevcut bu tip

cevher miktarının kurulacak zenginleştirme tesisini amorti edeceği tesbit edilmedikçe de bu kabil yatırımlara girişilmemelidir. Bu arada bilhassa Gang'm hususiyetleri üzerinde de dikkatle durulmalıdır.

Konu aşağıdaki gibi derlenip toplanabilir:

"Bir maden işine para yatırmak gerektiğinde parayı madencilik çalışmalarının göstereceği gelişme temposuna uyarak harcamak tutulacak yolların en emniyetlisidir".

Gelir Haddi; Madene yatırılan sermayenin gelir haddi işin büyüklüğü, geleceği, sağlamlık ve süresi ile (Maküsen mütenasip? Tersorantılı) dır. Yani işin geçmişte sağladığı ve gelecekte umulan kazancı ne kadar düzenli, emniyetli.ise kâr haddinin o nisbette az olması lâzımdır. Ele alman cevher yatağının düzensiz, satılık cevher piyasasının verimsiz ve oynak oluşu iş emniyetini azaltır. Bu durumda yatırılacak sermayenin kâr haddi (Risk o nisbette büyüyeceğinden % 40 a kadar) yükselir.

,Bugün için. Devlet eliyle işletilen Divriği Demir, Ergani-Murgul Bakır, Keçiborlu K&kurt, Guleman Krom yatakları gibi varlıkları, yıllık istihsalleri ve cevherleşme evsafı bakımından iç ve dış piyasa durumları sağlam maden konularına para yatırımı elverse % 8- % 10 net kârla yetinilebilir. Öte yandan dış görünüşü iyi, ancak bir kaç yıllık geçmişi bulunan bir manganez yatağına konulacak paranın geliri % 15 - %'20 den az olmamalıdır; yatağın çalışılmamış ve iyi incelenmemiş bulunması halinde ise kâr haddini %/J 40 dan aşağı düşürmemek gerektir. Buradan; "**Kâr haddi sermaye emniyetiyle ters orantılı olup % 8 - % 40 dır" sonucu çıkarılabilir.** % 40 orantısına kadar olan kârlar ancak iktisadi faktörlerin "spekülatif karakter" göstermeleri halinde bahis konusu olabilir ki "normal" durum sayılmayacağını belirtmek isteriz.

